

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته مدرسی معارف اسلامی

گرایش: مبانی نظری اسلام

عنوان:

مردم سالاری دینی از دیدگاه استاد مرتضی مطهری و آیت الله مصباح یزدی

استاد راهنما:

دکتر مجتبی مطهری

استاد مشاور:

دکتر عبدالمطلب عبدالله

نگارنده:

محمود شمسی

سال: تابستان ۹۳

تقدیر و تشکر:

خجسته باد نام خداوند، که تو را آفرید
مور، چه می داند که بر دیواره ی اهرام می گذرد، یا بر خشتی خام
تو، آن بلندترین هرمی که فرعونِ تخیل می تواند ساخت
و من، آن کوچکتربین مور، که بلندای تو را در چشم نمی تواند داشت.

در اُخْد

که گلبوسه ی زخم ها، تنت را دشتِ شقایق کرده بود،
مگر از کدام باده ی مهر، مست بودی
که با تازیانه ی هشتاد زخم، بر خود حدّ زدی؟

از تو در شگفت هم نمی توانم بود، که دیدن بزرگیت را، چشم کوچک من بسنده نیست

شکر و سپاس خدا را که به انسان قدرت اندیشیدن داد.

به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» شایسته است از اساتید فرهیخته، صبور و با تقوایم دکتر مطهری و دکتر عبدالله به دلیل یاری و راهنمایی بی چشمداشت ایشان صمیمانه تشکر کنم و اساتید گرامی که در مدت تحصیلم در دانشگاه علامه لطف و محبت خود را از من دریغ نکردند، سپاسگذارم.

با تشکر خالصانه از همه دوستانم: ترهی، شیری، دهمرده، افشار، بهرامی، نظری، جمادی، قلی ئی، شریفی، مقدم، رحمانپور که به نوعی مرا در انجام رساندن این مهم یاری کردند، سپاسگذارم.

خدا یا... مرا از شر آنانی که در زمین فساد میکنند در امان بدار..

تقدیم به:

تلاش ناچیزم را تقدیم میکنم به کسانی که مهر آسمانی آنان، آرام بخش آلام
زمینی من است و زندگی را مدیون دم مسیحایی آنانم

خاله مظلوم و شهیده ام مرجان

پدر و برادر مرحوم

مادرم

و خانواده ام

چکیده

نوشته حاضر تحلیلی است همزاد و همدوش تتبع، بر شعار مردم سالاری دینی، و قدمی است کوچک در راستای دغدغه ای بزرگ، در این تحقیق به بررسی الگوی حکومتی معرفی شده از سوی دین برای اجرا نمودن محتوای آن در جامعه پرداخته شده، به همین علت مقایسه ای بین دموکراسی و مردم سالاری دینی انجام شد تا تفاوتها و شباهتهای آن دو مشخص شود، در راستای این هدف دموکراسی را تعریف نموده و مشخصات، تاریخچه، اصول و مبانی آن نیز بیان شد، دموکراسی حکومتی است که احزاب و جامعه ی مدنی در آن فعالند و حاکمیت از آن مردم بوده و مردم در تعیین سرنوشت خود سهیم هستند، اهداف دموکراسی معطوف به تأمین امنیت و آزادی برای لذت بردن از زندگی مادی است، به همین علت تمام اصول و مبانی آن هماهنگ با خواست و نظر اکثریت مردم می باشد، مشروعیت در این حکومت به مردم باز میگردد و در صورت مخالفت مردم، حکومت، مشروعیت خود را از دست می دهد، مردم سالاری دینی اینگونه تعریف شد که حکومت، روح و مدیریت آن بر صفات و فعالیتهای انسانی است و هدف آن تقویت دو بعد مادی و معنوی در جهت تکامل و رسیدن به حیات معقول است، مردم سالاری دینی، بر اساس حق و حقیقت که از وحی دریافت می کند بنا شده، مشروعیت حکومت دارای دو بعد الهی و مردمی است که در صورت فقدان بعد اول حکومت مشروعیت نخواهد داشت و در صورت فقدان بعد دوم از مقبولیت برخوردار نیست، اما اگر حکومت مقبولیت مردمی نداشت خدشه ای به مشروعیت الهی آن وارد نمی شود. امروزه رای اکثریت و عمل به آن، یکی از موضوعات جدید و محورهای نظامهای دموکراتیک به شمار میرود، در نظامهای مردم سالاری دینی که بر پایه و اساس متفاوت بنا نهاده شده و خداوند در کانون و مرکز امور است، ما از منظر اسلام و علمای آن به این موضوع پرداخته ایم و نتیجه آن که مردم سالاری دینی با دموکراسی

غربی متفاوت است، مردم سالاری دینی بر رضایت مردم، ارزش مداری، حق مداری و قانون گرایی استوار است، مردم سالاری دینی در چارچوب اصول و ارزشهای اسلامی معنا و مفهوم می یابد و به دنبال این است که خواست مردم متوجه تحقق و تحکم مبانی و اهداف عالی دین باشد. در این نوشته ما ابتدا مبانی و پیشینه مباحث، دموکراسی، سیاست، دین را بیان کرده و سپس به مردم سالاری و نقش مردم در فصلی به عنوان یافته های پژوهشی پرداخته و دیدگاه های شهید مطهری و ایت الله مصباح را در دو فصل بیان کرده و در فصلی مجزا این یافته ها را نتیجه گیری کرده ایم، باید یادآور شوم که مطالب هر فصل بسته به وسعت موضوعاتی که مورد بحث است تنظیم گردیده است، بنابراین هر فصل در درون خود جامعیت دارد، ولی سعی شده است تا همه فصول از چهار چوب مباحث کلی یکسانی نیز برخوردار باشد.

فهرست

فصل اول: بیان کلیات تحقیق

مقدمه.....	۲
بیان مسئله.....	۳
اهداف پژوهش.....	۵
سوالات.....	۵
تعریف کلیدواژه ها.....	۶
پیشینه تحقیق.....	۷
روش شناسی تحقیق.....	۸

فصل دوم: مبانی نظری مردم سالاری دینی

دموکراسی.....	۱۲
معنای اصطلاحی دموکراسی.....	۱۳
تاریخچه دموکراسی و تحولات آن از ابتدا تاکنون.....	۱۴
دموکراسی از دیدگاه اندیشمندان.....	۱۷
انواع دموکراسی.....	۱۸

- ۲۰.....معیارها و ویژگیهای دموکراسی.....
- ۲۰.....مبانی و اصول دموکراسی.....
- ۲۱.....مؤلفه های اصلی دموکراسی کدامند.....
- ۲۲.....دلایل ارزشمندی دموکراسی.....
- ۲۳.....دموکراسی امر مطلوب.....
- ۲۴.....نقد دموکراسی.....
- ۲۵.....سیاست.....
- ۲۶.....اسلام و حکومت.....
- ۳۰.....جامعه اسلامی.....
- ۳۲.....اندیشه سیاسی حکومتهای شیعه در طول تاریخ.....
- ۳۵.....اندیشه سیاسی حکومتهای اهل سنت در طول تاریخ.....
- ۳۶.....مفهوم ساختار سیاسی.....
- ۳۷.....دین.....
- ۳۷.....مشخصات دین.....
- ۳۹.....ارکان دین.....
- ۴۰.....فطری بودن دین.....
- ۴۰.....آیا دین اجل و پایان دارد؟.....
- ۴۱.....نظریه جدایی دین از سیاست یا جدایی دین از حکومت.....
- ۴۱.....استدلالاتها.....

- ۴۲..... پیوند دین و سیاست
- ۴۳..... مردم سالاری
- ۴۳..... مردم سالاری در اصطلاح
- ۴۴..... تعریف مردم سالاری دینی
- ۴۵..... مزایا و اصول مردم سالاری دینی
- ۵۰..... نظریات کلی درباره مردم سالاری
- ۵۱..... تئوری حکومت مردم سالاری دینی
- ۵۲..... دلایل برتری مردم سالاری دینی بر دموکراسی
- ۵۳..... شباهت های مردم سالاری دینی و لیبرالیسم
- ۵۴..... شباهت های مردم سالاری دینی و دموکراسی های غرب
- ۵۶..... تفاوت های مردم سالاری دینی با دموکراسی
- ۶۰..... چالش های مردم سالاری دینی
- ۶۲..... هدف اصلی قانون اساسی در جمهوری اسلامی ایران
- ۶۳..... قرآن و مردم سالاری
- ۶۶..... فلسفه وجودی مجلس در نظام مردم سالاری دینی
- ۶۹..... جایگاه و نقش مردم در دیدگاه مقام معظم رهبری

فصل سوم: یافته های پژوهشی

- ۷۲..... نقش مردم در انواع حکومتی
- ۷۲..... نقش مردم در نظام های پادشاهی

- نقش مردم در نظام های دموکراتیک.....۷۳
- نقش مردم در حکومت دینی.....۷۳
- مردمان صاحب رای چه کسانی هستند؟.....۷۵
- نقش مردم در مشروعیت و مقبولیت حکومت.....۷۵
- نظریات مشروعیت حکومت.....۷۶
- جایگاه و نقش مردم در نظام اسلامی.....۷۷
- تفاوتهای ولایت فقیه با نظام های سکولار.....۸۰
- تفاوتهای ولایت فقیه و حکومت های استبدادی.....۸۲
- اسلام و دموکراسی.....۸۴
- چهار چوب آزادی در اسلام.....۸۶
- حقوق انسان.....۸۷
- مبادی تصویری و تصدیقی حق تعیین سرنوشت در مقررات سیاسی.....۸۸

فصل چهارم: مردم سالاری دینی از دیدگاه شهید مطهری (ره)

- مبانی هستی شناسی.....۹۲
- آزادی.....۹۳
- قلمرو آزادی.....۹۴
- هدف نهایی آزادی.....۹۴
- آزادی اجتماعی.....۹۵
- آزادی بیان و قلم.....۹۵

- ۹۶..... آزادی فکر و عقیده صحیح.....
- ۹۷..... آزادی احزاب.....
- ۹۷..... آزادی مخالفین.....
- ۹۸..... عوامل محدود کننده آزادی سیاسی و اجتماعی.....
- ۹۹..... حقوق جامعه.....
- ۱۰۰..... حقوق فرد.....
- ۱۰۱..... جمهوری اسلامی.....
- ۱۰۲..... اسلامی.....
- ۱۰۴..... تمایز دموکراسی اسلامی و غربی.....
- ۱۰۵..... انتخابات.....
- ۱۰۷..... نظریات کلی و نتیجه.....

فصل پنجم: مردم سالاری دینی از دیدگاه آیت الله مصباح یزدی

- ۱۱۱..... اسلام سیاست.....
- ۱۱۱..... تفسیر و معنای کلی دموکراسی.....
- ۱۱۲..... جامعه مدنی.....
- ۱۱۲..... ویژگیهای جامعه مدنی.....
- ۱۱۴..... جمهوری اسلامی.....
- ۱۱۵..... اسلامی.....
- ۱۱۵..... حق حاکمیت.....

- ۱۱۷.....ملاک حقانیت ومشروعیت.....
- ۱۱۸.....آزادی عقیده در اسلام.....
- ۱۱۹.....آزادی واختیارقانونگذاری.....
- ۱۲۰.....نقش مردم در نظام سیاسی.....
- ۱۲۱.....نقش و جایگاه مردم در جمهوری اسلامی.....
- ۱۲۵.....نظریات کلی ونتیجه.....

فصل ششم:تطبيق دیدگاه ها و نتیجه گیری

- ۱۲۹.....شباهت های دیدگاه شهید مطهری و آیت الله مصباح یزدی.....
- ۱۲۹.....تفاوت های دیدگاه شهید مطهری و آیت الله مصباح یزدی.....
- ۱۳۰.....نتیجه.....
- ۱۳۳.....پیشنهادات.....
- ۱۳۳.....محدودیت ها.....
- ۱۳۴.....رفرنس.....

فصل اول:

بیان کلیات تحقیق

● مقدمه:

بحث از جایگاه و نقش مردم در تاسیس حکومت و نحوه اداره جامعه، از جمله مباحث مهمی است که ریشه‌های تاریخی عمیقی در قلمروی سیاست و حکومت در جوامع مختلف دارد. در این میان جریان اندیشه سیاسی غرب با بهره‌مندی از امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری توانسته دیدگاه خود را بر سایر واحدهای سیاسی تحمیل نماید، به گونه‌ای که اصطلاحات و آموزه‌های غربی در نظام‌های سیاسی مختلف به کار گرفته شده است. دموکراسی نیز سرگذشتی اینچنین دارد مفهوم دموکراسی همچون سایر مفاهیم سیاسی، در طول زمان دچار تغییر و تحول بسیار شده است و معانی بسیار متفاوتی و مفاهیم ضمنی متعددی در تاریخ طولانی خود است، مردم سالاری دینی اصطلاح تازه‌ای در گفتمان سیاسی دنیاست که در بستر مبانی سیاسی اسلام و آموزه‌های نبوی و علوی است، این اصطلاح هرچند در لفظ با دموکراسی مشابه است، اما از نظر ماهیت جدای از آن است، از نگاه اسلام دین دارای جامعیت بوده و همه مسائل فردی و اجتماعی انسان را دربر می‌گیرد و شامل روابط انسان با خدا و انسان با انسان‌های دیگر و همه عرصه‌های مسائل اجتماعی، سیاسی می‌شود، چون از منظر اسلام، خداوند حاکم بر جهان و انسان است.

مردم سالاری دینی که نمادی از تلاش برای احقاق حق و نابودی باطل است، در نظام حکومتی اسلام جایگاه ارزشمندی دارد، در جامعه‌ای که ارزش‌های دینی و مذهبی، مبنا و اساس است و مردم دستوره‌های اخلاقی اسلام را به عنوان اخلاق برتر پذیرفته‌اند، این شیوه حکومتی بهترین و آرمانی‌ترین شیوه حکومت است. چنین به نظر می‌رسد که در ورای شعارهای سیاسی مطرح شده بر علیه اسلام، مبنی بر اینکه اسلام مکتبی بنیادگراست که با نفی نقش مردم در مشروعیت بخشی به قدرت سیاسی، زمینه شکل‌گیری ورشدن نظام سیاسی اقتدارطلب و مستبدی را فراهم می‌سازد، حقیقتی وجود دارد که موبد جوهره و عملکرد مردم سالارانه‌ی حکومت اسلام واقعی می‌باشد، این تفکر غلط از اسلام در غرب وجود داشته در حالی که حکومت ارائه شده از سوی اسلام و دانشمندان

ان فراتر از دموکراسی غرب می‌باشد و به مراتب انسانی‌تر، دین اسلام با اصول و قواعدی که خواستگاه اسمانی دارد، همواره حضور رضایت‌آمیز مردم را در صحنه عمل سیاسی طلب می‌نماید، در سالهای اخیر فرهنگ مشارکتی اسلامی تاثیر معجزه‌آسای خود را در حکومت جمهوری اسلامی بر جای گذاشته است.

نظام‌های استبدادی در حال فروپاشی است و مقبولیت نظام‌های مردم‌سالار در حال گسترش می‌باشد، ناکارآمدی دموکراسی غربی در فرایند تئوری و عمل فرصت مناسبی برای ارائه الگوی مردم‌سالاری دینی است. در عصری که دچار خلاء فکری و سیاسی است، حکومت اسلامی الگویی جامع، کامل و مناسب است.

یکی از مسائل مهم جامعه اسلامی، حکومت اسلامی و دیدگاه اسلام درباره مسائل حکومت، سیاست، نقش مردم و تاثیر مردم است، از عوامل موثر در رابطه‌ی مردم با حکومت، موقعیت مردم در دیدگاه حکومت است، اسلام اصل مشروعیت و مقبولیت حکومت را در رعایت قوانین الهی و عمل به دستورهای خداوند میدانند، و معتقد است که حضور مردم و مشارکت آنها به حاکم اسلامی توانایی و قدرت می‌دهد تا در جامعه اسلامی قوانین و احکام الهی را پیاده کند، در واقع، طرح مفهوم مردم‌سالاری دینی به این معناست که جامعه اسلامی، نه الگوی استبدادی و نه الگوی دموکراتیک غربی را گردن نهاده و به الگوی بدیل دیگری رسیده است که از سنخیت و تناسب بیشتری با جامعه اسلامی برخوردار است.

بازخوانی اندیشه رهبران انقلاب از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، در این نوشتار مردم‌سالاری دینی را به بحث و بررسی و نسبت مشروعیت و نقش سیاسی مردم در اندیشه‌های شهید مطهری و ایت الله مصباح یزدی سنجیده و مشخص می‌شود.

• بیان مسئله:

مردم سالاری دینی در چارچوب عقل گرایی قرار گرفته است و دارای اجزای مشخص می باشد. مردم سالاری میراث خاص غرب نیست مردم سالاری در واقع میراث مشترک بشری است، مردم سالاری وقتی با مفاهیم خاصی مقارن گردد میتواند دینی یا سکولار باشد بنابراین آنچه رنگ و بوی مردم سالاری را تغییر میدهد همان مشخصات و اجزای خاصه یک جامعه است در جهان بینی اسلامی خداوند سبحان که خالق مدبر و قادر مطلق است، بر جهان و انسان حاکمیت دارد و در این حاکمیت هیچکس شریک او نیست، استناد مشروعیت حکومت اسلامی به حاکم علی اطلاق، باعث میشود که اندیشمندان مسلمان درباره نقش و جایگاه مردم برداشتهای متفاوتی داشته باشند هر چند هیچ یک نقش مردم را انکار نمیکند.

به راستی واژه مردم سالاری دینی که چند وقتی است بر سر زبانها افتاده است؟ آیا همان دموکراسی رایج در دنیا است که با دین تلفیق شده؟ آیا همان اصول و مبانی را دارا است که دموکراسی بر پایه آن است؟ یا اینکه مردم سالاری دینی یک نظام سیاسی و متشکل از اصول و مبانی دینی می باشد؟

مردم سالاری دینی اصطلاحی است که در سالهای اخیر، احزاب و گروههای مختلف سیاسی از این اصطلاح بسیار استفاده میکنند، هر چند افراد و گروهها به حرفها و فعالیتهای خود رنگ ارزش ها، دین و مردم می دهند اما روشن است که بدون شناخت مفهوم واقعی مردم سالاری دینی نمی توان اصول آن را در جامعه پیاده کرد، گاه به نظر می رسد که تنها برای رسیدن به اهداف مادی وزمینی از این اصطلاح بهره برداری می شود و اعتقاد راسخی نسبت به آن وجود ندارد. آنچه امروزه بیشتر خودنمایی می کند، این است که مردم سالاری دینی در پندار بعضی، همان نسخه ترجمه شده دموکراسی غرب است و برای پذیرش افکار عمومی لفظ دین به آن پیوست شده است، در واقع چنین القا می شود که دین در حوزه حکومت و نظام سیاسی ناقص و ناکار آمد است و به ناچار باید از الگوهای غربی استفاده نمود.

آیا می توان اسلام را با کلیسا و مسیحیت تعریف شده مقایسه نمود و همان حکم را در مورد آن اجرا کرد، یا اینکه اسلام به عنوان دین اکمل در تمام زمینه ها از مسائل فردی تا نظامی و اقتصادی و سیاسی و اجتماعی

دارای برنامه و دستورات شخصی است که شناخت و به کارگیری صحیح آن می تواند بهترین را برای رسیدن به یک حکومت مردم سالاری و عادل باشد و اهداف الهی و انسانی یک حکومت دینی را بر آورد.

• اهداف پژوهش

اهداف کلی:

مردم سالاری دینی پایه ریزی حکومت وقانون برطبق خواست و اراده مردم درچارچوب دین است ما برانیم در این میان دیدگاه دوتن از علمای جهان اسلام شهید مطهری(ره)و آیت الله مصباح یزدی که به عنوان تئوریسینهای انقلاب اسلامی شناخته میشوند،را تبیین و تشریح نماییم.

اهداف فرعی:

در این تحقیق ما برانیم با تجزیه و تحلیل دقیق و روشمند و تطبیق دیدگاه ها و بررسی موضوعی و کامل به نقش مردم سالاری،اهمیت این موضوع از انجاکه از مسائل روز است،بیان روشهای مردم سالاری و حقوق بشری در جوامع امروز را بیان کرده وبه طور کامل توصیف،تطبیق و شرح دهیم.

• سوالات:

سوال اصلی:

۱.دیدگاه و نظریات شهید مطهری وآیت الله مصباح را درباره مردم سالاری دینی را تبیین و تشریح کنید؟

سوال فرعی:

۱. جایگاه و نقش مردم در مردم سالاری دینی تا چه اندازه و به چه شکلی می باشد؟

۲. نگاه اسلام و علمای اسلام و شیوه برخورد حاکمان مسلمان با مقوله مردم سالاری چه گونه بوده است؟

• تعریف کلیدواژه ها:

تعریف نظری:

دموکراسی یا مردم سالاری عبارت است از حکومت مردم که معمولاً به وسیله توجه به آرای اکثریت مردم از طریق انتخاب نمایندگان و تشکیل مجلس ملی اجرا میشود و اداره حکومت در اختیار اکثریت آرای مردمی است که طبق قانون حق رای دادن دارند. نوع مردم سالاری رایج در دنیای امروز، دموکراسی نمایندگی و پارلمانی است (بصیرنیا، ۱۳۸۱)، ص ۶۵.

مردم سالاری یعنی پایه ریزی حکومت و قانون بر طبق خواست و اراده اکثریت مردم، یعنی همه چیز باید ناشی از خواست و اراده مردم باشد، اگر افرادی بدون خواست و اقبال عمومی بر مردم حاکم شوند یا قانونی وضع کنند که مورد خواست مردم نباشد، آن نظام نمیتواند خود را مردم سالار بداند.

در نظام مردم سالاری دینی چارچوب انتخاب توسط شارع گذاشته شده و رای مردم که اکثریت معرف آن است بنیاد مشروعیت به شمار می آید، لذا حکومت موظف به رعایت اصول شرع و کسب رضایت مردم است.

مردم سالاری دینی یا جمهوری اسلامی یک طرح جامع برای زندگی افراد جامعه است، جمهوری اسلامی از دو کلمه مرکب شده، کلمه جمهوری که شکل حکومت است و مستلزم نوعی دموکراسی که مردم حق دارند سرنوشتشان را در دست بگیرند، واژه دینی هم که محتوا حکومت را بیان میکند که این حکومت با مقررات اسلامی اداره شود.

تعریف عملیاتی:

جمهوری شکل حکومتی ای است که حکومت عامه مردم است، یعنی حکومتی که در آن حق انتخاب با همه مردم است، قطع نظر از اینکه مرد یا زن، سیاه یا سفید و دارای این عقیده یا آن عقیده باشند، در اینجا فقط بلوغ سنی و رشد عقلی معتبر است (مطهری، ۱۳۷۰)، ص ۸۰.

در دموکراسی و مردم سالاری آنچه مهم است این است که خود مردم مجری قانون باشند، حالاً یا قانونی که خودشان وضع کرده اند [مردم سالاری لیبرال] یا قانونی که فرضاً به وسیله یک فیلسوف وضع شده و مردم آن فیلسوف و مکتب او را پذیرفته اند، (مثل سوسیال دموکراسی) و یا قانونی که به وسیله وحی الهی عرضه گردیده است، (مردم سالاری دینی) (مطهری، ۱۳۷۰)، ص ۸۳.

اگر منظور از دموکراسی این است که فی الجمله -رای مردم در سرنوشتشان دخالت دارد آنجا که مخالفتی با حکم خالقشان ندارد، این مردم سالاری دینی است، در مردم سالاری دینی درباره نسبت ارزشی و معرفتی از نظر عقل و وحی، هم گزاره های معرفتی و هم گزاره های ارزشی مطلق داریم که به هیچ روی تفسیرپذیر و نسبی نیستند، و تا ابد باقی خواهند ماند (مصباح یزدی، ۱۳۸۱)، ص ۱۸۰.

• پیشینه تحقیق

درباره مردم سالاری دینی و لیبرال دموکراسی کتب و مقالات زیادی است، اما ما به صورت جزئی واز نگاه اندیشمندان مسلمان و دیدگاه های این دو فقیه درباره مردم سالاری دینی که تا بحال کسی به آن نپرداخته است، درباره موضوع مردم سالاری دینی بیشتر مقاله نوشته شده است، و کمتر کسی به صورت دقیق و کامل به دیدگاه این دو شخص پرداخته است و مردم سالاری دینی از دیدگاه این دو فقیه، بررسی و به وضوح تشریح نشده است، به طور خلاصه چند نمونه از تحقیقات انجام شده درباره مردم سالاری دینی اشاره میکنیم:

۱. خصوصیات مردم سالاری دینی در نظرات اندیشمندان سیاسی معاصر ایران (دهه دوم انقلاب)، نوشته

منیرالسادات مادرشاهی در سال ۱۳۸۴

۲. کتاب موانع مردم سالاری در ایران، نوشته مصطفی کواکبیان در سال ۱۳۸۷

۳. مردم سالاری دینی در ایران و برخی کشورهای اسلامی، نوشته عبدالمطلب عبدالله در سال ۱۳۸۷

۴. مردم سالاری دینی از دیدگاه آیت الله مصباح یزدی، نوشته حمزه علی وحیدمنش در سال ۱۳۸۴

۵. مردم سالاری دینی و ساختار اجتماعی جامعه ی اسلامی «امت»، نوشته سید احمد علم الهدی در سال ۱۳۸۲

• روش شناسی تحقیق

پژوهش های تطبیقی از جمله پژوهش هایی هستند که از طریق بررسی اسناد و مستندات ، به بررسی محتوا و کارایی نظام های آموزشی و مقایسه آنها با یکدیگر می پردازند، با این مقایسه ضمن یافتن نقاط مشترک و مشابه دیدگاه های مختلف مشخص می شود که هریک از روش های گوناگون در دستیابی به هدف های یکسان تا چه حد از کارایی لازم برخوردار بوده اند، همچنین این بررسی نقاط مخالف و متضاد دیدگاه های گوناگون صاحب نظران و کیفیت کار هر یک را روشن می سازد، لذا انتخاب روش انجام تحقیق، بستگی به هدف ها و ماهیت موضوع پژوهش و امکانات اجرایی آن دارد، بنابراین هنگامی می توان در مورد روش بررسی و انجام یک تحقیق تصمیم گرفت که ماهیت موضوع پژوهش، هدف ها و نیز وسعت دامنه آن نیز مشخص باشد، به سخن دیگر هدف از انتخاب روش تحقیق آن است که پژوهشگر مشخص نماید که چه شیوه و روشی را اتخاذ نماید تا او را هرچه